

a mérnökökre és az informatikusokra jellemző. Korábban már említettük, hogy az amerikai kutatóegyetem a mintakép, ami az alap kutatás finanszírozásának növelésében realizálódik. (A szerzők szerint az Európai Unióban a bolognai folyamat testesíti meg ugyanezt.) A globalizáció hatására, piaci logikát követve, több egyetem leányvállalatokat hozott létre a fejlődő országokban, hogy ezzel tandíjat fizető diákokat és tehetséges oktatókat toborozzon. Hiába esnek ezek a saját ország nemzeti szabályozása alá, az egyetemek csak a küllhoni közoktatásból kikerülő fiatalok közül válogathatnak.

Az utolsó, negyedik trend az információk technológiák széleskörű használata. Az informatikusokképzésben ez egyáltalán nem meglepő, de a mérnöki és más egyetemi szakokon is terjed az internetes oktatás és tananyag használata. Céljuk, hogy minél szélesebb rétegeket érjenek el, ennek köszönhetően a tanítási módszerek és a kutatási eredmények azonnal elterjednek az interneten.

A szerzők meggyőzően, hosszú idősoros adatok elemzésével bizonyítják, hogy az előbb felsorolt trendekre az egyes országok különböző, tehát nem globális válaszokat adnak, valamint hogy ezek már korábban elkezdődött folyamatok eredményei. Az igazi minőségi különbséget az elit egyetemek és a nagy létszámú tömegegyetemek között látják. A vizsgált országok mindegyike kijelölt néhány egyetemet, amely több szempontból kiemelkedik a többi felsőoktatási intézmény közül (az egy hallgatóra eső ráfordítás jóval magasabb, az oktatói karon belül a tudományos fokozattal rendelkezők aránya nagyobb, a megszerzett diplomát a munkaerőpiac magasabb fizetésekkel honorálja). Ezekre az egyetemekre jóval nehezebb bekerülni, ami két okból is az előnyösebb társadalmi helyzetben lévők gyermekeinek kedvez. Ők eleve magasabb felvételi pontszámokkal érkeznek, mert a szülőknek volt pénzük különórákra, ráadásul általában jobb gimnáziumba is jártak, és a jóval magasabb tandíj kifizetése sem jelent problémát számukra.

A technikai innováció központja jelenleg is az USA, Európa és Japán. A BRIC-országok azonban tudatos és jelentős lépéseket tesznek

felsőoktatási rendszereik kiterjesztésére, hogy nyersanyag-kitermelésre, illetve gyártásra specializálódott gazdaságaikat kutatásfejlesztésen és innováción alapuló, magas hozzáadott értéket előállító gazdaságokká alakítsák át. A négy ország célja tehát egyezik, de a választott stratégiák eltérőek. Azt, hogy Brazília, Oroszország, India vagy Kína felsőoktatási rendszere tud-e jobban alkalmazkodni a változó kihívásokhoz, a következő évek fogják eldönteni, de a kutatás eredményei alapján úgy tűnik, hogy – eddig legalábbis – Kína volt a legsikeresebb felsőoktatási rendszerének transzformációjában. Oroszország esetében nem beszélhetünk ilyen egyértelmű sikerről, ami a kevésbé jól szervezett elitegyetemek hiányára vezethető vissza. Brazília jelentősen megnövelte kutatás-fejlesztési ráfordításait, ám a hatalmas társadalmi különbségek komoly kihívások elé fogják állítani a 40 százalékban szegény lakossággal rendelkező országot. Az alacsony színvonalú középoktatás és kevés elitegyetem miatt a szerzők India tekintetében a legpesszimistábbak.

(Martin Carnoy, Prashant Loyalka, M. S. Dobriakova, Rafiq Dossani, Isak D. Froumin, Katherine Kuhns, Jandhyala B. G. Tilak & Rong Wang: *University Expansion in a Changing Global Economy: Triumph of the BRICs?* Stanford, Stanford University Press, 2013. 384 p.)

Nógrádi András

A FELSŐOKTATÁS NEMZETKÖZIESEDÉSE ÉS A MOBILITÁS

2014 elején jelent meg az elsősorban komparatív (és) nemzetközi oktatással kapcsolatos tanulmányokat közlő oxfordi *Symposium Books* kiadó gondozásában az *Internationalization of Higher Education and Mobility* című kötet – a David Phillips, az összehasonlító oktatáskutatásairól ismert emeritus professzor szerkesztette *Oxford Studies in Comparative Education* sorozat részeként. A könyv 17 tanulmányt tartalmaz a fel-

sóoktatás nemzetköziesedésének témakörében, ezek többsége friss adatokon, kutatási eredményeken nyugszik, és a terület jól ismert kutatói, szerzői jegyzik; így találkozhatunk többek között – a szerkesztő, *Bernhard Streitwieser* mellett – *Hans De Wit*, *Jürgen Enders*, *Jane Knight*, *Simon Marginson*, *Bernd Wächter* nevével is.

A kötet három nagyobb egységre bomlik. Az első fejezet a nemzetköziesítés főbb dimenzióinak, folyamatainak és trendjeinek átfogó, globális áttekintése; a második fejezet egyes régiók nemzetköziesedési folyamatairól ad képet, míg a harmadik fejezetben mikroszintű vizsgálatok eredményei kaptak helyet nemzeti vagy intézményi szintű megoldásokkal, példákkal. A kötet így a globálislól tart a lokális felé, az átfogótól a részletekig, kiváló képet nyújtva a lehetséges nézőpontokról és ezzel a különböző szinteken jelen lévő, nagyon eltérő problémákról is. Hozzá kell tenni, hogy az egyes írásokban megjelenő tematikai sokszínűség, a sok utalás elég bizonytalanná teszi a fejezetbe sorolást, így a tartalomjegyzékben jelzett tagolás inkább a nemzetköziesítés és mobilitás bemutatásának, fókuszainak szerkesztői szándékát tükrözi, amit a tanulmányok csak távolról követnek. (Ez különösen a fejezethatárokon és főként a második és harmadik fejezet esetén érzékelhető.)

A globális konvergencia talán sehol sem annyira látványos, mint a felsőoktatás és a tudásipar terén. A nemzetköziesedés és a mobilitás ösztönzése az elmúlt évtizedben a regionális és nemzeti felsőoktatás-politikák és intézményi stratégiák egyik fő céljává vált, az ezekkel kapcsolatos kutatások, tudományos közlemények és gyűjteményes kötetek száma ugrásszerűen megnőtt. Külön érdeme a kötetnek, hogy a trendek, folyamatok, sajátos megoldások mellett ezek árnyoldalait, a nemzetköziesítés korlátait és mellékhatásait is elemzi. Nemcsak egyes felsőoktatási régiók, országok sajátosságait, megoldásait vehetjük össze egymással, hanem a nemzetköziesítés különböző dimenziói, rétegei, trendjei önmagukban is reflexív elemzés tárgyát képezik.

A kötet előszavában *Simon Marginson* arra hívja fel a figyelmet, hogy bár sokan úgy vélik,

hogy a globális nemzetköziesedési folyamatban a felsőoktatási intézményeknek csak egy kicsi, elit csoportja vesz rész, valójában több olyan globális változás zajlik az oktatásban, amely minden intézményre kihat. Ide sorolja *Marginson* az OECD PISA-vizsgálatait, a nemzetközi felsőoktatási rangsorokat, valamint a nyílt és ingyenes hozzáférésű online kurzusokat (*Massive Open Online Courses*, *MOOCs*). Ezek nemcsak a felsőoktatás-politikákat befolyásolják, hanem az intézmények irányítását, az intézményi modellek alakulását, a tanítás és tanulás gyakorlatát is. Az állami politikák hatására új felsőoktatási erőközpontok jönnek létre, és a nagy régiók között fennálló évszázados viszonyok radikálisan átalakulnak, amelyre a kötet számos tanulmánya reflektál. Az euroatlanti régió évszázados dominanciája csökken, a délkelet-ázsiai felsőoktatási régió súlya rendkívül gyorsan növekszik, s hamarosan e régió vonzza majd a legtöbb tehetséges diákot, a legkiválóbb kutatókat. Ahogy a hallgatókért folyó globális verseny tovább erősödik, sok, jelenleg még elsősorban küldő ország (mint pl. Kína, India, Dél-Korea, Szingapúr, Malájzia, Dél-Afrika, Oroszország vagy Brazília) maga is fogadó országgá válik. A globális felsőoktatási térkép gyors és folyamatos átalakulása új kérdéseket, kihívásokat hoz, egyben új lehetőségeket is teremt, amelyek ébren tartják a kutatók, stratégiák, kritikusok figyelmét.

Ezt a gondolatmenetet viszi tovább a bevezetőben *Bernhard Streitwieser*. Folytatódik a tömeges részvétel, növekszik az információ-megosztás az internet és a kiterjedt utazási lehetőségek révén, változnak a hallgatói és oktatói mobilitást segítő és korlátozó faktorok, folyamatos a verseny új partnerségek, tanulói együttműködések létrehozatala iránt. Mindezek a minőségbiztosítással kapcsolatban is új kérdéseket és szempontokat hoznak.

A felsőoktatás nemzetköziesedésében, a mobilitási terek alakulásában nagy szerepet játszó külső és belső környezet változásait, a megvalósulást támogató és akadályozó tényezőket elemzi *Rahul Choudaha* és *Hans de Wit*. A mobilitás globális mintázataira jelentős hatást gyakor-

ló külső tényezők egyik példaként említik a New York elleni, 2011. szeptember 11-i terrorista támadást. Az emiatt bevezetett szigorúbb bevándorláspolitikát rontotta az Egyesült Államok vonzerejét, amiből az időközben kedvezőbb feltételeket kínáló Ausztrália és az Egyesült Királyság profitált. Egy másik jelentős faktor a tudásgazdaságok egyre fokozottabb igénye magasán képzett munkavállalók iránt, különösen a természettudományok terén. Az e téren kibontakozó verseny az állami politika szintjére emelte a tehetséges külföldi fiatalok tanulásának, végzés utáni letelepedésének támogatását (például Hollandiában, Dániában, Svédországban).

Darla K. Deardorff számos, nemzetköziesedéssel kapcsolatos vélekedést kérdőjelez meg. Így például azt, hogy a hallgatók nyeresége a számukra új perspektívák megismerésében, nyelvi képességeik és globális nyitottságuk növelésében rejlik, hogy a nemzetköziesedés hatására nő a globális versenyképesség, erősödik a társadalmi kohézió. Jóllehet, egyre több egyetem válik részévé a globális oktatási üzletnek, és jelentős bevételeket ér el a külföldi hallgatók révén, alig vannak kutatási eredmények arra vonatkozóan, hogy a globális mobilitási programok az „interkulturális kompetencia” vagy a „globális polgárság” terén ténylegesen milyen tanulási eredményekkel járnak.

Jane Knight a nemzetköziesedés különböző fázisaiként írja le az emberek (hallgatók, oktatók, kutatók) akadémiai mobilitásától a programok (párosított, franchise, virtuális) és szolgáltatók (branch campus) mobilitásán át a jelenleg az oktatási csomópontok (hub), városok és zónák kiépítéséig vezető folyamatokat. A *branch campusok*, azaz az egyetemek külföldön nyitott, kihelyezett „leányvállalatai” száma gyorsan nő. 2002-ben 24 volt világszerte, 2011-ben már 200, a közeljövőben pedig további 37 létesítését tervezik. A legújabb fejlemény az oktatási csomópontok kiépítése, amivel 2012-ben világszerte hat ország próbálkozott. Ezek az országok mind kisméretűek, és közös érdekük, hogy áttérjenek a nyersanyagtermelő gazdaságból a szolgáltató és tudásiparra épülő gazdaságra. Mindegyikük

szorosabb egymás közötti kapcsolatok létrehozására ösztönzi a felsőoktatási intézményeket és a magánvállalatokat. Knight az általuk követett célokot és megoldásokon alapuló tipizálások túl az előnyök mellett több kockázatra is felhívja a figyelmet, és jelzi, hogy egyelőre nem látszik kristályosodni egy általánosan jó megoldás.

Angeline M. Barrett és szerzőtársainak írása indítja el azon tanulmányok sorát, amelyek a nemzetköziesítési lehetőségekben és törekvésekben nagy különbségeket mutató, ezért a fősodortól eltérő eseteket mutatnak be. Nagyon a különbségek például az északi és a déli félteke országainak mobilitási lehetőségei és mintázatai között. A fejlett nyugati világban az anglofón egyetemek bevételeire törekvő, kereskedelmi értékek által működtetett modellt alakítottak ki. A fejlődő vagy harmadik világbeli egyetemek elsősorban kutatási kapacitásaik és képzési programjaik nemzetközivé válását remélik, de úgy tapasztalják, a gazdagabb országok intézményei romba döntik ezeket az elképzeléseket azáltal, hogy elszívják a legtehetségesebb kutatóikat és diákjaikat. Ráadásul a „tudásbirodalmak” további kiépülését a nemzetközi fejlesztési szervezetek által támogatott partnerségek is többnyire Európában és Észak-Amerikában szorgalmazzák. Erre reflektálva jelentek meg olyan törekvések az utóbbi években, amelyek megpróbálják kezelhetővé tenni a résztvevők céljaiban és érdekeiben megmutatkozó ellentéteket. A tanulmány egy ilyen projekten (a kameruni Buea és az angliai Bristol Egyetem együttműködésén) keresztül mutatja be az eltérő nézőpontok természetét és láthatóvá tételük jótékony hatását a szereplőkre.

Joan Dassin és szerzőtársai is arra irányítják rá a figyelmet, hogy a nemzetközi felsőoktatás még távol áll attól, hogy teljesen nyitott és globális rendszerré váljon. A hozzáférés és az eredményesség terén változatlanul egyenlőtlenségek jellemzik a felsőoktatási rendszereket nemzeti, regionális és nemzetközi szinten egyaránt, és ez a globális hallgatói mobilitásban való részvételre is érvényes. A világ népességének mindössze egy százaléka fér hozzá a felsőoktatáshoz, és ennek

is csak egy elenyésző töredéke (mintegy 2,5 százalék) vesz részt a nemzetközi mobilitásban. A mobilitás a szegényebb országok felől a gazdagabbak felé irányul, az OECD-országokban tanuló külföldi hallgatók kétharmada például az OECD-n kívülről érkezik. A Ford Alapítvány nemzetközi ösztöndíjprogramjának egy évtizede folyó követő értékelése azt mutatja, hogy a mobilitásban való részvétel megfelelő oktatási szolgáltatásokkal és hallgatói támogatásokkal javítható.

A második fejezet nyitótanulmányát a mobilitási ügynökségeket és szervezeteket összefogó, brüsszeli székhelyű ACA (Academic Cooperation Association) igazgatója, *Bernd Wächter* írta, aki egy három évvel korábbi, *Ulrich Teichlerrel* közösen végzett nagyszabású kutatását¹ összegzi, bemutatva, hogy a mobilitás szempontjából Európa az egyik legaktívabb régió, noha országoként igen jelentősek az eltérések. Az írás módszertani kérdésekre fókuszál: igyekszik világosan definiálni és elkülöníteni a diploma- és a kreditmobilitást, jelezni a kiutazó és beutazó hallgatókkal kapcsolatos statisztikai adatok gyűjtésének és elemzésének nehézségeit. Rámutat továbbá arra, hogy a definíciós bizonytalanságok akár húsz százalékos eltéréseket is okozhatnak a mobilitási adatokban, ami így kérdéssé teszi az egyes országok, régiók összehasonlító vizsgálatát. *Wächter* megismétli azt a korábban *Teichlerrel* tett közös javaslatukat, hogy a résztvevők származási országa szerint (is) tartsák nyilván a mobilitási adatokat – ne csak állampolgárságuk szerint.

A fejezet további tanulmányai esetelemzéseket tartalmaznak nagyon különböző régiókból: az Erasmus-program történeti-teoretikus elemzése (*Thomas Nørgaard* tollából) még kizárólag Európa felsőoktatására irányul, a következő írás már Luxemburgot és Katart, két kicsi, ám gazdag államot vet össze új egyetemalapítási politikájukra fókuszálva. Ezeknek a nemzeti – de jellegükönél fogva valójában nagyon is nemzetköz-

zi – egyetemeknek a fenntartása komoly kapacitásnövelési törekvéseket jelez, egyben érdekes kísérletek arra, hogyan lehet a felsőoktatás és a tudományos kutatás terén is a világ élvonalába kerülni.

Anthony Welch tanulmánya az iszlám világban megfigyelhető nemzetköziesedési folyamatokat tárja fel, rövid történeti bevezetővel az alexandriai könyvtár megalapításától kezdve. Az iszlám országokon belül jelentős mobilitás zajlott és zajlik jelenleg is, amelynek jelenkori fő vonzasközpontjai Malajzia és Indonézia, de jövőben vannak a Perzsa-öböl menti országok is az ott létesülő felsőoktatási és tudományos csomópontok révén. Az Iszlám Felsőoktatási Térség létrehozására irányuló – sok tekintetben az Európai Felsőoktatási Térségre figyelő – jelenkori törekvések pedig tovább növelik a hallgatói és oktatói mobilitást. A fejlesztések fontos forrása az észak-afrikai és közel-keleti országok fiatal népességének 43 milliós tömege, amely a felsőoktatás számára jelentős mennyiségű potenciális hallgatót jelent. A mobilitás fokozásának egy további hajtóereje a feltörekvő ázsiai országok és Ausztrália – gyakran célzott akciókban is megjelenő – agyelszívó hatásának ellensúlyozása.

Jonathan Z. Friedman és *Cynthia Miller-Idriss* a mobilitás egy érdekes aspektusát mutatja be: a térségi, regionális kutatások művelése természetes módon hozza létre az érdeklődő kutatók, központok és hallgatóik nemzetközi léptékű mobilitását az adott térségbe. A szerzők úgy vélik, hogy a szokásos vizsgálatok nem adnak elég részletes képet arról a folyamatról, ahogyan a mobilitás mozgatórugói és csatornái létrejönnek a felsőoktatási intézményekben. A területi, regionális kutatásokkal foglalkozó egyetemi tanszékek, központok körében végzett vizsgálatokkal erre kínálnak példát, feltárva az intézményi gyakorlat számos összefüggő elemét és azok működésének feltételeit.

Rose C. Amazan is az agyelszívás következményeivel és főképp árnyoldalával – az ebben a folyamatban veszteségeket szenvedő, általában fejlődő országok helyzetével – foglalkozik. Becslések szerint Afrika legképzettebb szakemberei-

¹ Lásd: *Teichler, Ulrich – Ferencz, Irina, Wächter, Bernd, Mapping Mobility in European Higher Education, Vol. I-II.* Bonn, DAAD, 2011.

nek egyharmada hagyja el szülőföldjét, elsősorban Nyugat-Európa és Észak-Amerika kedvéért. Jelenleg mintegy 300 ezer felsőfokú végzettségű afrikai él diaszpórában (10%-uk tudományos fokozattal rendelkezik), és évente 70 ezer fővel bővül e kör. Az afrikai országok közül Etiópia szvenedi el a legnagyobb veszteségeket e téren. Az etióp felsőoktatás fejlesztése és a magasán képzett szakemberek utánpótlása érdekében az ország, nagy nehézségek közepette, a diaszpóra visszacsábítására törekszik. A folyamat több vonatkozásban is hasonlít a magyarországi törekvésekhez, így az etióp példa nem érdektelen a hazai felsőoktatás-fejlesztés szempontjából sem.

A kínai felsőoktatás nemzetköziesítésének perspektíváit mutatja be *Jürgen Henze*. Kínában nemcsak a felsőoktatásban való részvétel növekszik gyorsan (a becslések szerint 2020-ban eléri a 38%-ot), hanem a mobilitás is. 2010-ben a világszerte mintegy 4,3 millió mobil diák 18 százaléka volt kínai, és arányuk tovább növekszik. Koncentrációjuk a nagyobb felsőoktatási központokra is hatással van, a kulturális különbségek iránti nagyobb érzékenységet, új tanítási módszerek megjelenését eredményezve. A Kínában tanuló külföldi hallgatók száma is meredeken növekszik: az elmúlt tíz évben meg-négyszereződött, 2012-ben már 328 ezren voltak. Kilenc százalékuk állami ösztöndíjban is részesült, mivel Kína egyre inkább vonzóvá szeretné tenni saját egyetemeit a külföldiek számára. A hivatalos állami politika a világra nyitást, a nemzetköziesítést a felsőoktatás minőségfejlesztésének, a világszínvonal elérésének eszközeként fogja fel, így az ebben való aktív részvétel szinte kötelező az intézmények és az oktatók, kutatók számára. A tanulmány bemutatja az állami intézkedéseket és az ezekhez kapcsolt indikátorokat, majd tömören áttekinti a kínai felsőoktatásról szóló, elmúlt egy-két évben született kutatásokat.

A második fejezet utolsó tanulmánya *Anne Hickling-Hudson* és *Robert F. Arno* munkája, és Kubának a mobilitásban játszott sajátos szerepéről szól. Kuba meglepően nagy számban fogad hallgatókat, elsősorban Latin-Ameriká-

ból (Bolívia, Venezuela, Ecuador) és a Karib-szigetektől. Az ország a harmadik legnagyobb mobilitási célszáznak számít a régióban, ezzel hasonló szerepet tölt be, mint Dél-Afrika a szub-szaharai országok körében. Emellett Kuba, államközi megállapodások keretében, Afrikából is fogad hallgatókat, leginkább szegény és szocialista múlttal rendelkező országokból (Zimbabwe, Angola, Namíbia). A mobilitásban való részvételt nem felsőoktatása minőségének fejlesztése vagy a bevételszerzés motiválja, hanem egy sajátos szolidaritási elv („olyan segítséget ajánlok, amilyenre képes vagyok”) érvényesítése azon országok felé, ahol nincs jelentős felsőoktatási kínálat – főként az orvostudományok és a természettudományok területén. A hallgatóknak a tanulmányok ingyenessége mellett teljes állami ösztöndíjat nyújtanak. Kubában kínai hallgatók is tanulnak, ami jól mutatja Kínának azon törekvését, hogy a (fél)gyarmati múlttal rendelkező (főként afrikai) országok és a spanyol ajkú világ felé is kapcsolatokat építsen ki.

A kötet harmadik fejezetében még specifikusabb esetek és elemzések olvashatók. *Anthony C. Odgen* és szerzőtársai a mobilitásnak olyan elemeit vizsgálják amerikai felsőoktatási környezetben, amelyek a közvélekedés szerint elősegítik az interkulturális tanulást, támogatják a vendég-hallgatók beilleszkedését, illetve javítják angol nyelvtudásukat (elszállásolás, célnyelven folyó kurzusok biztosítása, extrakurrikuláris programok megszervezése révén). Érdemi hatás – úgy tűnik – csak akkor érhető el, ha gondosan tervezett tanulási folyamatokat is sikerül hozzájuk kapcsolni.

Bernhard Streitwieser és *Zachary Van Winkle* az Erasmus-programnak az európai értékekre és az európai identitás alakulására tett hatását elemzi. Különböző adatfelvételek ellentmondásos eredményeit tovább elemezve egyfajta „Erasmus-polgárság” nyomaint vélik felfedezni a mobilitásban részt vett hallgatóknál, akik hisznek abban, hogy a program pozitívan hatott az európai identitásukra.

Jos Beelen tanulmánya az egyetemi kurikulumok nemzetköziesítéséről szól. Felhívja a

figyelmet arra, hogy az angol anyanyelvű országok felsőoktatása számára másképp merül fel ez a kérdés, mint ott, ahol az angol idegen nyelvnek számít. A legtöbb intézmény a külföldi hallgatókra koncentrálnak, a hazai hallgatóknak általában csak egy töredékét éri el az interkulturális tapasztalatok biztosítására szervezett programokkal és szolgáltatásokkal.

A kötet utolsó írásában *Lisa Lober* és *Val D. Rust* annak jár utána, hogy az oktatók és a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakszemélyzet hogyan befolyásolhatja a tervezett mobilitás megvalósulását. Intézményi vizsgálatok azt jelzik, hogy nézeteik, véleményük hangoztatásával, bátorítással vagy éppen lebeszéléssel az oktatók nagyon komoly hatást gyakorolnak a hallgatók mobilitási hajlandóságára, míg a nemzetközi ügyekkel foglalkozó szakreferensek erre jóval kevésbé képesek.

A második és harmadik fejezetben közölt tanulmányok többsége olyan új elemzéseket, eseteket közöl, amelyek érdekes és izgalmas megvilágításba helyezik a nemzetköziesítés szokásosan tárgyalt dimenzióit, és jelentősen árnyalják problémavilágát, miközben egymáshoz is jól kapcsolódnak. Olyan tematikai csoportok rajzolódnak ki, mint amilyen az interkulturális fejlesztés, az európai vagy globális identitás kérdése, a mobi-

litás fősodrától eltérő minták mentén zajló mobilitási politikák és megoldások. Az első fejezet globális trendeket áttekintő tanulmányai, illetve egy-két írás a második fejezetből azonban – bár kétségkívül értékes kitekintést és átfogó képet nyújtanak a felsőoktatás nemzetköziesedési folyamatairól, és mint ilyenek hasznos és nélkülözhetetlen részét adják a tanulmánykötetnek – kevés újdonságot kínálnak. Jól ismert és széles körben publikáló szerzőik többnyire egy-két éve már kimerítően megírt tanulmányainak újabb vagy rövidebb változataival találkozunk itt, nem is mindig a legfrissebb adatokkal, így azok, akik a felsőoktatás nemzetköziesedésének kurrens szakirodalmában járatosak, a kötetnek ebben a részében nem sok újra lelnek. A kevéssé ismert és különleges esetek elemző bemutatásának köszönhetően összességében azonban egy nagyon izgalmas, sokoldalú és a mobilitás és nemzetköziesítés intézményi faktorairól és működtetéséről, valamint a felsőoktatásnak a globális gazdaságban betöltött szerepéről árnyalt gondolkodásra készítő kötet született.

(*Bernhard Streitwieser* (ed): *Internationalization of Higher Education and Mobility. /Oxford Studies in Comparative Education/. Oxford, Symposium Books, 2014. 320 p.*)

Derényi András